

JACEK SROKOSZ

SPOŁECZNE UZASADNIENIA DLA OCHRONY PRAW JEDNOSTKI

SOCIAL JUSTIFICATION FOR PROTECTION OF THE RIGHTS OF THE INDIVIDUALS

A b s t r a c t. This paper presents the notion of the protection of the rights of the Individuals on the basis of certain social processes and cultural conditions. Solidaristic, Communitarian, and Rorty's pragmatic visions of individual rights rejected the notion of its protection on the basis of philosophical legitimation (on the Enlightenment's universalistic approach towards rights of the individuals) or positivistic (on the notion that the legal acts in themselves are the sole source of individual's rights). Solidaristic approach hinges heavily on inter-personal relations and ever increasing complexity of social interactions resulting in increase in person's individualization within the society. Communitarian approach relies on the assumption of balance between individual's rights and obligation within the society. According to this view the origins of rights of the individuals lay in the moral progress of the society. According to the Rorty's pragmatic approach protection of the rights of individuals in the Western culture has been achieved due to sense security and sympathy developed in the social life. This in turns allow for every individual to be treated on the equal footing.

Key words: human rights; Solidarism; Communitarianism; Rorty; Social Justification.

Prawa człowieka stanowią jeden z najważniejszych tematów współczesnego dyskursu publicznego w większości państw na świecie. Powszechnie przyjmowana oczywistość istnienia kategorii praw przysługujących jednostce nie oznacza, że nie występują pewne wątpliwości i punkty dyskusyjne, jeśli cho-

dzi o ich status, w szczególności kwestia ich uzasadnienia. Przedmiotem analizy tego tekstu będą koncepcje szukające podstaw dla praw jednostki w szeroko rozumianych procesach społecznych i kulturze współczesnych społeczeństw zaliczanych do kręgu kultury zachodniej. W tekście przy omawianiu tych koncepcji posługuję się terminem „prawa jednostki” zamiast „prawa człowieka”, gdyż odrzucały one wizję abstrakcyjnego człowieczeństwa i wywiedzionych z niego praw, zastępując je wizją ochrony jednostki zagwarantowaną przez społeczność, w której żyła.

Dominujące współcześnie uzasadnienia dla ochrony praw jednostki w dużym uproszczeniu można podzielić na legitymację filozoficzną oraz prawną. Filozoficzne uzasadnienie, dominujące do zakończenia II wojny światowej, opiera się na założeniu o istnieniu pewnych przyrodzonych człowiekowi praw, które przysługują jednostce z samego faktu bycia człowiekiem¹. Wizja ta oczywiście związana była z nurtami prawnonaturalnymi, zarówno kościelnymi, jak i świeckimi, a swoje ukoronowanie i najmocniejsze uzasadnienie znalazła w myśli oświecenia. Zdaniem A. Sulikowskiego, filozofia oświeceniowa jeśli chodzi o prawa człowieka, swoje źródło miała w platońskim idealizmie, traktując je jako pewną obiektywną wiedzę, a jednocześnie ucieleśnienie idei². Koncepcja ta zakłada istnienie jednej, niezmiennej oraz uniwersalnej natury ludzkiej, z jakiej te prawa miały być wywodzone³. Wszelkie kodyfikacje i tworzenie pozytywnych katalogów praw człowieka traktować zatem należało jedynie jako odkrywanie pewnych oczywistych praw, a nie jako twórczy proces uzależniony od kontekstu kulturowego i społecznego⁴.

---

¹ M. PIECHOWIAK, *Pojęcie praw człowieka*, w: L. WIŚNIEWSKI, *Podstawowe prawa jednostki ich sądowa ochrona*, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 1997, s. 12. Zob. szerzej C. WELLMAN, *An Approach to Rights: Studies in the Philosophy of Laws and Morals*, Dordrecht: Springer 1997; J. HERSH, *Human Rights in Western Thoughts*, w: A. DIEMER [i in.], *Philosophical Foundations of Human Rights*, Paris 1986; A. GEWIRTH, *Human Rights*, Chicago: University of Chicago Press 1982; M.J. PERRY, *The Idea of Human Rights: Four Inquires*, Oxford: Oxford University Press 1998.

² A. SULIKOWSKI, *Konstytucjonalizm a nowoczesność. Dyskurs konstytucyjny wobec tryumfu i kryzysu moderny*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 2012, s. 147 n.

³ Zob. L. HENKIN, *The Universality of the Concept of Human Rights*, „Annals of the American Academy of Political and Social Science”, vol. 506, *Human Rights around the World*, 1989, s. 11 n.; B. ARCKLEY, *Universal Human Rights in a World of Difference*, Cambridge: Cambridge University Press 2008; Ch. BEITZ, *The Idea of Human Rights*, Oxford: Oxford University Press 2009; J. GORECKI, *Human Nature and Justification of Human Rights*, „American Journal of Jurisprudence” 34(1989), nr 1, s. 43-60.

⁴ A. SULIKOWSKI, *Konstytucjonalizm*, s. 151.

W okresie dominacji filozoficznego uzasadnienia główny ciężar prowadzenia debaty nad ich ontologicznym statusem przypadał filozofii oraz etyce⁵.

Po zakończeniu II wojny światowej dominującą narracją dotyczącą uzasadnienia koncepcji praw człowieka stała się legitymacja prawna, co niewątpliwie związane było z silnym trendem kodyfikacyjnym, jeśli chodzi o katalogi praw przysługujących jednostce⁶. Wyrazem tych tendencji było przyjęcie Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela w 1948 r., a w następnych latach kolejnych traktatów międzynarodowych chroniących jednostkę, stworzenie sieci instytucji międzynarodowych mających za zadanie ochronę tych praw oraz stanie na straży przestrzegania zawartych traktatów. Wskutek tych procesów prawa jednostki stawały się konkretnymi normami zawartymi w aktach prawa powszechnie obowiązującego, a więc uzyskały uzasadnienie pozytywistyczne. W wyniku jurydyzacji praw człowieka dominującą rolę w dotyczącym ich dyskursie odgrywać zaczęli prawnicy.

Samo uzasadnienie pozytywistycznoprawne okazało się jednak niewystarczające, gdyż ochrona uzależniona była wyłącznie od woli prawodawcy, stąd też konieczne stało się odwołanie w tekstach prawnych do pewnych filozoficznych podstaw i ogólnych sformułowań typu: „niezbywalna godność ludzka”. Jednakże prawnicy niechętnie poruszający się w tym obszarze, zwykle nie przeprowadzają szerszej analizy filozoficznych podstaw praw człowieka, uznając je za powszechnie akceptowane, przez co niewymagające szerszych dywagacji⁷. Skutkiem takiego podejścia jest tendencja do zawężania znaczenia oraz nieco mechanicznego rozumienia istoty praw człowieka, jako tożsamy z nakazami zawartymi w tekstach prawnych.

Pomimo dominacji przedstawionych powyżej uzasadnień, pojawiają się także inne próby wywiedzenia praw jednostki z rozwoju życia społecznego

---

⁵ Zob. M. FREEMAN, *The Philosophical Foundations of Human Rights*, „Human Rights Quarterly” 16(1994), nr 3, s. 491-514; TENŻE, *Prawa człowieka*, Warszawa: Wydawnictwo Sic 2007, s. 22-40.

⁶ Zob. szerzej: M. PIECHOWIAK, *Filozofia praw człowieka. Prawa człowieka w świetle ich międzynarodowej ochrony*, Lublin 1999; P. LAUREN, *The Evolution of International Human Rights: Visions Seen*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press 1998.

⁷ Por. przykładowo: M. CHMAJ, *Pojęcie i geneza wolności i praw człowieka*, w: A. WRÓBEL (red.), *Konstytucyjne wolności i prawa w Polsce*, t. I: *Zasady ogólne*, Kraków: Zakamycze 2002, s. 12. Niekiedy wspomina się o prawach człowieka jako o pewnego rodzaju współczesnego społecznego tabu, dla którego nie trzeba szukać uzasadnienia, lecz wystarczy przyjąć je za pewnik. Uzasadnione stają się więc porównania koncepcji praw człowieka do współczesnej religii. Zob. P. BAŁA, A. WIELOMSKI, *Prawa człowieka i ich krytyka. Przyczynek do studiów o ideologii czasów ponowoczesnych*, Warszawa: Fijorr Publishing 2010, passim.

lub też z kultury funkcjonującej w ramach zbiorowości. Spośród nurtów szukających społecznej podstawy do ochrony praw jednostki omówione zostaną koncepcje: solidarystyczna, komunitariańska oraz pragmatyczna w ujęciu Richarda Rorty'ego.

Solidarystyczna wizja ochrony praw jednostki sformułowana została przez Leona Duguita, odwołującego się do idei twórcy nurtu solidarystycznego, Emila Durkheima⁸. W myśl założeń Duguita oświeceniowa koncepcja praw człowieka oparta była wyłącznie na metafizyce, nie mając podstaw w rzeczywistości społecznej. Błędem tej teorii było uznanie praw jednostki za przyrodzone, a więc niezależne od społeczności, w jakiej funkcjonowała. Zgodnie z solidarystyczną argumentacją, jednostka mogła funkcjonować wyłącznie w ramach zbiorowości, a prawo, rozumiane wyłącznie jako pewne reguły mające na celu ustalenie wzajemnych relacji pomiędzy jednostkami, pojawić się mogło dopiero po powstaniu społeczeństwa. Jednostka zatem nie mogła posiadać praw o przyrodzonym charakterze, skutecznych względem innych osób – teoria ta była więc wyłącznie pewnego rodzaju konstruktem intelektualnym, mającym na celu uzasadnić i wzmocnić ochronę jednostki⁹.

Według Duguita to, co nazwane zostało przyrodzonymi prawami człowieka, było w rzeczywistości gwarancją ze strony społeczności poszanowania pewnej sfery wolności jednostki. Zakres i konkretna treść tej gwarancji nie miały charakteru niezmiennego, ukształtowały się one w toku rozwoju życia zbiorowego i miały ścisły związek z rozwojem solidarności społecznej. Pojęcie solidarności oznaczało pewien rodzaj praktyki funkcjonowania społeczeństwa, opartej na powszechnej postawie jednostek wyrażających wolę współpracy z innymi oraz harmonizowania indywidualnych interesów z celami całej zbiorowości dla jej dobra¹⁰. Duguit nawiązując do koncepcji E. Durkheima, wyróżniał dwa rodzaje solidarności: mechaniczną oraz organiczną, albo inaczej: solidarność przez podobieństwo oraz solidarność przez podział pracy¹¹.

---

⁸ Szerzej o koncepcjach solidarystycznych zob. E. POPLAWSKA, *Z dziejów solidaryzmu we Francji – geneza idei i praktyki politycznej*, „Państwo i Prawo” 2012, z. 4, s. 42 n; J.E.S. HAYWAR, *Solidarity: The Social History of an Idea in Nineteenth Century France*, „International Review of Social History” 4(1959), nr 2, s. 261-284.

⁹ L. DUGUIT, *Traité de Droit constitutionnel*, t. I, Paris 1921, s. 10; L. DUGUIT, *Kierunki rozwoju prawa cywilnego od początku XIX wieku*, Warszawa–Kraków 1938, s. 21.

¹⁰ Szerzej zob.: A. EVANS, *An Examination of the Concept of „Social Solidarity”*, „Mid-American Review of Sociology” 2(1977), nr 1, s. 29-46.

¹¹ Zob. szerzej: E. DURKHEIM, *O podziale pracy społecznej*, tłum. K. Wakar, Warszawa: PWN 1999; J. TREVINO, *The Sociology of Law: Classical and Contemporary Perspectives*, New York: St. Martin's Press 1996, s. 236-240.

Pierwszy typ solidarności charakteryzował nieskomplikowane społeczeństwa, gdzie nie występował większy podział pracy. Wspólnota opierała się na podobieństwie występującym pomiędzy poszczególnymi jednostkami, a zbiorowość dążyła do ujednoczenia. Na tym etapie jednostka nie posiadała gwarancji ochrony pewnej sfery prywatnej – każda odmienność uznawana była za zagrożenie dla zbiorowości i eliminowana¹².

Postępujący proces podziału pracy w społeczeństwie wymuszał coraz większą indywidualizację zachowań i stopniowe przechodzenie do solidarności organicznej, opartej na świadomości konieczności kooperacji jako warunku utrzymania życia społecznego¹³. Konieczne stało się wyznaczenie granic ingerencji zbiorowości w życie jednostki, wraz z pozostawieniem jej pewnej swobody, by samorealizując się, w lepszym stopniu mogła przyczynić się do podnoszenia poziomu życia zbiorowego¹⁴. Ten zakres swobody, gdzie nie sięgała ingerencja zbiorowości, miał tendencje do rozszerzania się, co przebiegało równocześnie z procesem odchodzenia od prawa opresyjnego w kierunku tworzenia praw pozytywnych. Zatem ochrona jednostki ściśle związana była z rozwojem społecznym i nie wynikała z realizacji żadnych ponadczasowych wartości¹⁵. Prawa przysługujące jednostce miały charakter funkcji społecznej – zostały przyznane w celu samorozwoju jednostki, ale widzianego nie jako cel sam w sobie, ale jako mającego służyć rozwojowi całej zbiorowości¹⁶.

Zakres ochrony przysługującej jednostce uzależniony był od stopnia rozwoju społeczeństwa oraz zawsze był odpowiedzią na konkretne społeczne zapotrzebowanie. Gwarancją ochrony dla jednostki mogło być wyłącznie zaangażowanie w życie zbiorowości, prowadzące do postępu społecznego, a gdy ten następował, to rozszerzeniu ulegał zakres swobody jednostki. Słabym punktem tej teorii była oczywiście kwestia, czy zakres praw jednostki nie może zostać ograniczony – jedyną gwarancją miał być konsekwentnie i nieodwracalnie następujący postęp społeczny, wykluczający powrót do sytuacji wcześniejszej.

---

¹² D. RUESCHMEYER, *Variations of Two Themes in Durkheim's „Division du Travail”: Power, Solidarity, and Meaning in Division of Labour*, „Sociological Forum” 1994, nr 9, s. 57-71.

¹³ E. DURKHEIM, *O podziale pracy*, s. 188-197; R. MERTON, *Durkheim's Division of Labour in Society*, „American Journal of Sociology” 40(1934), nr 3, s. 320

¹⁴ H.P. MULLER, *Social Differentiation and Organic Solidarity: The Division of Labour Revisited*, „Sociological Forum” 1994, nr 9, s. 73-86.

¹⁵ L. DUGUIT, *The Objective Law Anterior to the State*, w: A. FOULLEE, J. CHARMONT, L. DUGUIT, R. DEMONGUE, *Modern French Legal Philosophy*, Boston 1916, s. 248-249.

¹⁶ L. DUGUIT, *Changes of principle in the field of: Liberty, Contract, Liability and Property*, w: *The Continental Legal History Series*, vol. XI: *The Progress of Continental Law in the Nineteenth Century*, Boston: Little Brown and Company 1918, s. 74-75.

Drugim nurtem proponującym zmianę uzasadnienia dla ochorny praw jednostki, który zostanie tu omówiony, jest komunitaryzm. Nurt ten narodził się jako sprzeciw wobec liberalnej wizji obecnej w debacie politycznej lat 70. w Stanach Zjednoczonych¹⁷. Podstawowym obiektem krytyki koncepcji praw człowieka przeprowadzonej przez komunitarian były założenia o: człowieku jako jednostce niezależnej od zbiorowości, uniwersalnym charakterze natury ludzkiej oraz wynikających z nich praw przyrodzonych¹⁸. Komunitarianie negowali istnienie jaźni ludzkiej jako niezależnej od czynników społecznych¹⁹. Charakter człowieka zawsze był pochodną życia we wspólnocie, która z jednej strony jest kształtowana przez zachowania poszczególnych jednostek, a z drugiej kształtuje osobowości jej członków²⁰.

Wspólnota nie jest prostym zbiorem osób żyjących obok siebie w danym czasie na określonym terytorium, lecz skomplikowaną strukturą złożoną z wielu pokoleń, połączonych wspólną tożsamością²¹. Na tę tożsamość wspólnoty składały się takie wspólne elementy, jak: katalog wyznawanych wartości, historia, język, religia, poczucie przynależności do grupy itp. W społeczeństwie występuje nieskończenie wiele wspólnot, jednakże decydujące znaczenie miały trzy z nich: rodzina, społeczeństwo obywatelskie oraz państwo²². Rodzina była najmniejszą, ale jednocześnie najważniejszą kategorią wspólnoty, gdyż to w niej następowało kształtowanie charakteru i jaźni

---

¹⁷ Głośna stała się tzw. debata liberałowie – komunitarianie. Szerzej zob.: A. SZAHAJ, *Jednostka czy wspólnota? Spór liberałów z komunitarystami a „sprawa polska”*, Warszawa: Altheia 2000; D. MORRICE, *The liberal-communitarian debate in contemporary political philosophy and its significance for international relations*, „Review of International Studies” 2000, nr 23, s. 233-251.

¹⁸ D.A. BELL, *Communitarian Critique of Liberalism*, „Analyse & Kritik” 2005, nr 27, s. 215 n.

¹⁹ P. ŚPIEWAK, *W poszukiwaniu wspólnoty*, w: P. ŚPIEWAK (red.), *Komunitarianie. Wybór tekstów*, Warszawa: Altheia 2004, s. 12.

²⁰ M. WALZER, *The Moral Standings of State: a Response for Four Critics*, „Philosophy and Public Affairs” 9(1979-80), nr 3, s. 210 n; A.J. COHEN, *On Universalism: Communitarians, Rorty and („Obejectives”) Liberal Metaphysicians*, „The Southern Journal of Philosophy” 28(2000), s. 40 n.

²¹ Szerzej o rozumieniu pojęcia wspólnoty w dyskusjach komunitarian zob.: D. ŁUCKA, *Marzenie o wspólnocie: retrospektywna fikcja czy wizja przyszłości? Komunitariańska koncepcja wspólnoty*, „Studia Socjologiczne” 2011, z. 4, s. 32-35; A. MASON, *Community, Solidarity and Belonging. Level of Community and Their Normative Significance*, Cambridge: Cambridge University Press 2000, s. 17-42; E. FRAZER, *The Problems of Communitarian Politics. Unity and Conflict*, Oxford: Oxford University Press 1999, s. 47-86.

²² C. BROWN, *Universal Human Rights: A Critique*, „The International Journal of Human Rights” 1(1997), nr 2, s. 50.

jednostki, oraz przygotowanie jej do życia w ramach zbiorowości. W życiu społecznym jednostki ścierają się ze sobą, następuje krzyżowanie się potrzeb i pragnień, uzgadnianie rozwiązań konfliktów – jest to płaszczyzna, gdzie ujawniają się ludzkie egoizmy oraz dążenia do realizacji swoich interesów²³. Na tym poziomie pojawiają się prawa jednostki – jako pewnego rodzaju narzędzie obrony przeciwko innym jednostkom oraz poszczególnym organom i instytucjom państwowym. Wreszcie jednostka funkcjonuje na poziomie państwa – rozumianego jako pewnego rodzaju ucieleśnienie idei najwyższej wspólnoty, mającej na celu zachowanie jej istnienia oraz harmonijny rozwój. Na tym poziomie widoczne są prawa ograniczające swobodę innych, nałożone na siebie przez wspólnotę.

Poziom spontanicznego życia społecznego, o jakim mówili komunitarianie, odpowiadał liberalnej wizji społeczeństwa, a prawa, jakie przysługiwały jednostce, można określić jako prawa człowieka, które przynależały do jednostek bez względu na kontekst grupowy²⁴. Komunitarianie odrzucali taką wizję praw, argumentując, że prawa takie mogą zostać stworzone tylko przez wspólnotę i mogą istnieć tylko w ramach tej wspólnoty²⁵. Prawa jednostki zawsze miały kontekstowy charakter – mogły być zrozumiałe i jasne tylko w ramach wspólnoty, która je stworzyła oraz chroniła²⁶. Ochrona pewnego zakresu swobody jednostki w ramach życia we wspólnocie była skutkiem pewnego progresu moralnego – społeczeństwa osiągnęły pewien stopień moralnego rozwoju i dlatego zdecydowały się chronić jednostkę w coraz szer-

---

²³ Szerzej o komunitariańskich wizjach społeczeństwa obywatelskiego zob.: A. SZCZAP, *Idea społeczeństwa obywatelskiego w komunitaryzmie*, „Rocznik Lubelski” 29(2003), cz. I, s. 75-93.

²⁴ Takie myślenie o prawach przysługujących jednostce zdaniem komunitarian prowadziło do atomizacji oraz niszczenia naturalnych więzów międzyludzkich, stąd też należało ją odrzucić. Zob. M. WALZER, *The Communitarian Critique of Liberalism*, „Political Theory” 18(1990), nr 1, s. 9; Ch. TAYLOR, *Philosophy and the Human Science: Philosophical Papers*, t. II, Cambridge: Cambridge University Press 1985, s. 187; A. MACINTYRE, *Dziedzictwo cnoty. Studium z teorii moralności*, Warszawa: PWN 1996, s. 444.

²⁵ Według Amitai Etzioniego, prawa człowieka należało traktować jako nakaz moralny niewymagający uzasadnienia, ponieważ w przeciwnym razie prowadziłoby to do osłabienia ich mocy wiążącej. A. EZTIONI, *The Normativity of Human Rights is Self-Evident*, „Human Rights Quarterly” 2010, vol. 32. Szerzej o komunitariańskiej wizji samorozwoju jednostki zob.: M. FREEDEN, *Human Rights and Welfare: Communitarian View*, „Ethics” 100(1990), nr 3, s. 489-502.

²⁶ Zob. Ch. TAYLOR, *Philosophy*, s. 187-210; M. SANDEL, *The Limits of Communitarianism*, w: TENŻE, *Public Philosophy: Essays on Morality and Politics*, Cambridge MA: Harvard University Press, s. 252-260.

szym stopniu²⁷. W takim ujęciu to rozwój moralny wspólnoty stworzył ochronę dla jednostki, a siła tej ochrony tkwiła w istnieniu silnej tożsamości grupowej oraz zbalansowaniu praw i obowiązków wobec zbiorowości²⁸.

Ostatnim przykładem poszukiwania społecznego uzasadnienia dla ochrony praw jednostki zaprezentowanym w tym artykule, jest koncepcja amerykańskiego pragmatysty Richarda Rorty'ego²⁹. Punktem wyjścia rozważań Rorty'ego odnośnie do praw jednostki jest przywołanie koncepcji „kultury praw człowieka”, sformułowanej przez Eduardo Rabossiego³⁰. W myśl tej idei współczesna kultura Zachodu jest oparta na idei praw człowieka, mająca swe źródło w filozofii oświecenia, która zdominowała współczesny dyskurs publiczny³¹. Fundamentami dla kultury praw człowieka w społeczeństwach Zachodu były dwa elementy – bezpieczeństwo oraz współczucie. Bezpieczeństwo oznaczało sytuację wolności jednostki od ryzyka, jakie niesie ze sobą życie na świecie, natomiast współczucie oznaczało zdolność jednostki postawienia się w sytuacji innej osoby. Połączenie tych dwóch czynników w bogatych społeczeństwach Europy skutkowało rozszerzeniem kategorii „człowiek” na Innego – a więc osobę znajdującą się poza kręgiem kultury Zachodu³². To rozszerzenie rodziło wizję tożsamości wszystkich jednostek połączonych wspólną naturą ludzką³³.

---

²⁷ Szerzej o koncepcji moralności komunitarian zob.: Ph. SELZNICK, *The Idea of a Communitarian Morality*, „California Law Review” 75(1987), nr 1, s. 445-463.

²⁸ L. MORAWSKI, *Główne problem współczesnej filozofii prawa*, wyd. IV, Warszawa: LexisNexis 2005, s. 170.

²⁹ Na temat neopragmatyzmu Rorty'ego zob. A. SZAHAJ (red.), *Między pragmatyzmem a postmodernizmem: wokół filozofii Richarda Rorty'ego*, Toruń: Wydawnictwo UMK 1995; H. BUCZYŃSKA-GAREWICZ, *Pragmatyzm Peirce'a, Rorty'ego i Putnama*, w: T. KOMENDZIŃSKI, A. SZAHAJ (red.), *Filozofia amerykańska dziś*, Toruń: Wydawnictwo UMK 1999; J. KMITA, *Jak słowa łączą się ze światem. Studium krytyczne neopragmatyzmu*, Poznań: Wydawnictwo Instytutu Filozofii UAM 1995.

³⁰ R. RORTY, *Human Rights, Rationality, and Sentimentality*, w: S. SHUTE, S. HURLEY (red.), *On Human Rights*. New York: Basic Books 1993, s. 115. Szerzej o koncepcji „kultury praw człowieka” zob.: B. IRINA, *A Culture of Human Rights and Rights to Culture*, „Journal for Communication and Culture” 1(2011), nr 2, s. 30-48.

³¹ Szerzej o pojęciu Oświecenia w filozofii Rorty'ego zob.: Ch. WELLS, *What is Enlightenment?: Richard Rorty and Enlightenment after Certainty*, „The Dialectic” 2008, vol. 8, s. 1-16.

³² Szerzej o otwieraniu się na Innego zob.: C. DOUZINAS, *The end of Human Rights. Critical Legal Thought at the End of the Century*, Oxford: Hart Publishing 2000, s. 343-371.

³³ R. RORTY, *Human Rights*, s. 121 n.

Zgodnie z oświeceniową wizją jednostki, godność oraz prawa każdej jednostki wynikające z jej podmiotowości i człowieczeństwa miały charakter ahistoryczny i akontekstowy³⁴. Prawa człowieka istniały zawsze, tylko nie zawsze ludzkość była tego świadoma. W takim wypadku często pojawia się hasło konieczności uświadomienia społeczności nieznających tego pojęcia, poprzez pokazania im prawdy oraz wyprowadzenie ich z manowców moralnych, na jakich do tej pory się znajdowali³⁵. Wizja praw jednostki zdaniem Rorty'ego oparta była na kantowskim imperatywie kategorycznym i założeniu, że prawdę o ludzkiej naturze trzeba odkryć rozumem³⁶. Takie ujęcie praw człowieka, jako pewnej obiektywnej wiedzy moralnej, zdaniem Rorty'ego zawsze będzie prowadzić do narzucania innym naszego uniwersum znaczeń i symboli oraz gradacji kultur. Tymczasem nasze rozumienie racjonalności, praw człowieka jest kontekstowe i wynika z pewnego poziomu życia, który z kolei przysłużył się do progresu moralnego.

Prawa jednostki powinniśmy traktować jako pewien element naszej kultury, który tylko w niej tak naprawdę ma swoje znaczenie i może funkcjonować³⁷. Wprawdzie lepiej jest oczywiście, żebyśmy zapewnili ochronę jednostce na poziomie tej gwarantowanej przez kulturę Zachodu, ale nie powinniśmy naszej wizji narzucać jako prawdy o naturze ludzkiej. Rorty postulował podejmowanie działań podnoszących poziom życia oraz edukacji, mającej na celu kształtowanie postawy współczucia wobec Innego, gdyż dopiero zmiana tych czynników zapewni rzeczywiste przyjęcie zachodniego modelu praw jednostki przez kultury oparte na innych wartościach³⁸. Samo wprowadzenie

---

³⁴ Podobnie krytycznie wypowiadała się Rhoda E. Howard. R. HOWARD, *Dignity, Community and Human Rights*, w: A.A. AN-NA'IM (red.), *Human Rights in Cross Cultural Perspectives. A Quest for Consensus*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press 1992.

³⁵ R. RORTY, *Human Rights*, s. 124.

³⁶ Krytycznie o kantowskim rozumie praktycznym w zastosowaniu do praw człowieka zob. O. O'NEILL, *Constructions of Reason: Explorations of Kant's Practical Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press 1990.

³⁷ Kulturowe podstawy praw człowieka zakładały ich kontekstualny charakter, bez odwołania do filozofii. Z tego powodu czasami określane są jako „niemające żadnych podstaw” – terminem tym posłużył się: B. SCHAEFER, *Human Rights: Problems with the Foundationless Approach*, „Social Theory and Practice” 31(2005), nr 1. Do przedstawicieli takiego nurtu zaliczył on Rorty'ego oraz Micheala Ignatieffa. Odnośnie do tego ostatniego zob. M. IGNATIEFF, *Human Rights as Politics and Idolatry*, Princeton: Princeton University Press 2001.

³⁸ Edukacja ta miałaby polegać na pokazywaniu rozmaitych przypadków nieludzkiego traktowania, by w ten sposób wzbudzać współczucie. R. RORTY, *Human Rights*, s. 124. Zob. też: B. ROBBINS, *Sad Stories in the International Public Sphere: Richard Rorty on Culture and Human Rights*, „Public Culture Winter” 9(1997), nr 2, s. 209-232; J.M. BARETTO, *Ethics of*

instytucjonalne – traktatowe nakazów ochronnych uznawanych jako prawa człowieka, jeszcze nie zagwarantuje ich rzeczywistego przestrzegania. Oczywiście można obserwować pewien pochod idej praw człowieka, ale należałoby go powiązać z sukcesem i atrakcyjnością modelu życia opartego na bezpieczeństwie i współczuciu. Należałoby przyjąć, że nasza argumentacja nie powinna opierać się na założeniu istnienia obiektywnych wartości, na jakich oparta jest nasza kultura, ale raczej, że większość ludzi wolałaby żyć tym naszym zachodnim modelem życia³⁹.

Przedstawione powyżej koncepcje praw jednostki oparte na społecznym uzasadnieniu ich obowiązywania, niewątpliwie mają charakter kontekstualny, każąc patrzeć na ochronę jednostki jako wynik pewnych procesów społecznych, jakie zachodziły w dobrze rozwiniętych zachodnich społeczeństwach. Ochrona pewnych praw, jakie przysługiwały jednostce, mocno była związana z założeniem o pewnym nieodwracalnym postępie społecznym, jaki się dokonywał, powodującym, że prawa te należało traktować jako pewnego rodzaju zdobycz cywilizacyjną albo wyraz nieodwracalnego postępu moralnego danej zbiorowości. Teza o istniejącym postępie była niezbędnym elementem tych koncepcji, gdyż pozwalała uniknąć pułapki relatywizmu oraz możliwości ograniczania lub pozbawienia już zdobytych praw przez jednostki. Jeżeli bowiem przyjąć, że ochrona jednostki ma społeczną genezę, w żaden zaś sposób nie jest zależna od jednostki, to można też przyjąć, że taki zakres ochrony nie jest dany raz na zawsze i wprawdzie może się rozszerzać, ale także może ulegać zawężaniu, albo nawet zupełnemu zniesieniu.

Przedstawione teorie starają się znaleźć uzasadnienie dla ochrony jednostki przede wszystkim w realnych procesach, jakie zachodziły w społeczeństwach zachodnich, prowadząc do ochrony poszczególnych jednostek. Oparte są na realistycznych podstawach – a więc faktach społecznych i kulturowych, z natury zmiennych oraz mających kontekstualny i partykularny charakter. Pod tym względem mocniejszym uzasadnieniem wydaje się jednak założenie o przyrodzonych prawach człowieka, i płynący z niego nakaz skierowany do wszystkich innych członków społeczności, bądź to pod postacią normy o charakterze moralnym bądź prawnym.

Teorie szukające społecznego uzasadnienia dla ochrony praw jednostki dążą przede wszystkim do odczarowania myślenia o prawach jednostki w ka-

---

Emotions and Ethics of Human Rights: A Jurisprudence of Sympathy in Adorno Horkheimer and Rorty, „Law and Critique” 2006, vol. 17, s. 73-106.

³⁹ C. BROWN, *Universal Human Rights*, s. 59.

tegoriach wyłącznie konstrukcji filozoficznych bądź nakazów wynikających z prawa pozytywnego. W szczególności wiedza o społecznej genezie tych praw ma umożliwić pełniejsze zrozumienie kontekstu, w jakich powstawały, po to, by rzeczywiście były przestrzegane i chronione. Do osiągnięcia tego stanu rzeczy konieczne było – po pierwsze – akceptacja treści tych praw przez społeczność, w jakiej mają funkcjonować, po drugie zaś – odejście od dogmatycznego postrzegania konkretnych praw – bez każdorazowego uwzględniania kontekstu kulturowego oraz społecznego. W szczególności chodzi tu o przełamanie monopolu prawników w określaniu treści i znaczenia praw jednostki oraz otwarcie ich na inny, nie tylko pozytywistyczny sposób myślenia. Społeczne uzasadnienie dla ochrony praw jednostki mocno akcentuje zmienność w czasie wartości, jakie są chronione przez zbiorowość pod postacią praw człowieka, oraz uzależnienie katalogu tych praw od społecznego zapotrzebowania. Z tego powodu nie jest możliwe zadekretowanie wszystkich potencjalnych sytuacji i sfer swobody przypisanych jednostce. Sprawdzanie praw jednostki wyłącznie do kategorii prawa pozytywnego musi w mniejszym lub większym stopniu prowadzić do spływania ich znaczenia oraz skutkuje brakiem skuteczności w ich realizacji. Zapobiegać temu ma funkcjonalny charakter proponowanych koncepcji – mają one zagwarantować jak najszerzą ochronę jednostki, ale w harmonii z rzeczywistymi zjawiskami społecznymi i kulturowymi.

BIBLIOGRAFIA

- ARCKLEY B., *Universal Human Rights in a World of Difference*, Cambridge: Cambridge University Press 2008.
- BAŁA P., WIELOMSKI A., *Prawa człowieka i ich krytyka. Przyczynek do studiów o ideologii czasów ponowoczesnych*, Warszawa: Fijorr Publishing 2010.
- BARETTO J.M., *Ethics of Emotions and Ethics of Human Rights: A Jurisprudence of Symphaty in Adorno Horkheimer and Rorty*, „Law and Critique” 2006, vol. 17.
- BEITZ Ch., *The Idea of Human Rights*, Oxford: Oxford University Press 2009.
- BELL D.A., *Communitarian Critique of Liberalism*, „Analyse & Kritik” 2005, nr 27.
- BROWN C., *Universal Human Rights: A Critique*, „The International Journal of Human Rights” 1(1997), nr 2.
- BUCZYŃSKA-GAREWICZ H., *Pragmatyzm Peirce’a, Rorty’ego i Putnama*, w: T. KOMENDZIŃSKI, A. SZAHAJ (red.), *Filozofia amerykańska dziś*, Toruń: Wydawnictwo 1999.
- CHMAJ M., *Pojęcie i geneza wolności i praw człowieka*, w: A. WRÓBEL (red.), *Konstytucyjne wolności i prawa w Polsce*, t. I: *Zasady ogólne*, Kraków: Zakamycze 2002.
- COHEN A.J., *On Universalism: Communitarians, Rorty and („Obejectives”) Liberal Metaphicians*, „The Southern Journal of Philosophy” 2000, vol. 28.

- DOUZINAS C., *The end of Human Rights. Critical Legal Thought at the End of the Century*, Oxford: Hart Publishing 2000.
- DUGUIT L., *Changes of principle in the field of: Liberty, Contract, Liability and Property*, w: *The Continental Legal History Series*, vol. XI: *The Progress of Continental Law in the Nineteenth Century*, Boston: Little Brown and Company 1918.
- DUGUIT L., *Kierunki rozwoju prawa cywilnego od początku XIX wieku*, Warszawa–Kraków 1938.
- DUGUIT L., *The Objective Law Anterior to the State*, w: A. FOULLEE, J. CHARMONT, L. DUGUIT, R. DEMONGUE, *Modern French Legal Philosophy*, Boston 1916.
- DUGUIT L., *Traité de Droit constitutionnel*, t. I, Paris 1921, s. 10.
- DURKHEIM E., *O podziale pracy społecznej*, tłum. K. Wakar, Warszawa: PWN 1999.
- EVANS A., *An Examination of the Concept of „Social Solidarity”*, „*Mid-American Review of Sociology*” 2(1977), nr 1.
- EZTIONI A., *The Normativity of Human Rights is Self-Evident*, „*Human Rights Quarterly*” 2010, vol. 32.
- FRAZER E., *The Problems of Communitarian Politics. Unity and Conflict*. Oxford: Oxford University Press 1999.
- FREEDEN M., *Human Rights and Welfare: Communitarian View*, „*Ethics*” 100(1990), nr 3.
- FREEMAN M., *Prawa człowieka*, Warszawa: Wydawnictwo Sic 2007.
- FREEMAN M., *The Philosophical Foundations of Human Rights*, „*Human Rights Quarterly*” 1994.
- GEWIRTH A., *Human Rights*, Chicago: University of Chicago Press 1982.
- GORECKI J., *Human Nature and Justification of Human Rights*, „*American Journal of Jurisprudence*” 34(1989), nr 1.
- HAYWAR J.E.S., *Solidarity: The Social History of an Idea in Nineteenth Century France*, „*International Review of Social History*” 4(1959), nr 2.
- HENKIN L., *The Universality of the Concept of Human Rights*, „*Annals of the American Academy of Political and Social Science*”, vol. 506, *Human Rights around the World*, 1989.
- HERSH J., *Human Rights in Western Thoughts*, w: A. DIEMER [i in.], *Philosophical Foundations of Human Rights*, Paris 1986.
- HOWARD R., 1992. *Dignity, Community and Human Rights*, w: A.A. AN-NA’IM (red.), *Human Rights in Cross Cultural Perspectives. A Quest for Consensus*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press 1992.
- IGNATIEFF M., *Human Rights as Politics and Idolatry*, Princeton: Princeton University Press 2001.
- IRINA B., *A Culture of Human Rights and Rights to Culture*, „*Journal for Communication and Culture*” 1(2011), nr 2.
- KMITA J., *Jak słowa łączą się ze światem. Studium krytyczne neopragmatyzmu*, Poznań: Wydawnictwo Instytutu Filozofii UAM 1995.
- LAUREN P., *The Evolution of International Human Rights: Visions Seen*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press 1998.
- ŁUCKA D., *Marzenie o wspólnocie: retrospektywna fikcja czy wizja przyszłości? Komunitariańska koncepcja wspólnoty*, „*Studia Socjologiczne*” 2011, z. 4.
- MACINTYRE A., *Dziedzictwo cnoty. Studium z teorii moralności*, Warszawa: PWN 1996.
- MASON A., *Community, Solidarity and Belonging. Level of Community and Their Normative Significance*, Cambridge: Cambridge University Press 2000.
- MERTON R., *Durkheim’s Division of Labour in Society*, „*American Journal of Sociology*” 40(1934), nr 3.

- MORAWSKI L., Główne problem współczesnej filozofii prawa, wyd. 4, Warszawa: LexisNexis 2005.
- MORRICE D., The liberal-communitarian debate in contemporary political philosophy and its significance for international relations, „Review of International Studies” 2000, nr 23.
- MULLER H.P., Social Differentiation and Organic Solidarity: The Division of Labour Revisited, „Sociological Forum” 1994, nr 9.
- O’NEILL O., *Constructions of Reason: Explorations of Kant’s Practical Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press 1990.
- PERRY M.J., *The Idea of Human Rights: Four Inquires*, Oxford: Oxford University Press 1998.
- PIECHOWIAK M., *Filozofia praw człowieka. Prawa człowieka w świetle ich międzynarodowej ochrony*, Lublin 1999.
- PIECHOWIAK M., Pojęcie praw człowieka, w: L. WIŚNIEWSKI, *Podstawowe prawa jednostki ich sądowa ochrona*, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 1997.
- POPLAWSKA E., Z dziejów solidaryzmu we Francji – geneza idei i praktyki politycznej, „Państwo i Prawo” 2012, z. 4.
- ROBBINS B., Sad Stories in the International Public Sphere: Richard Rorty on Culture and Human Rights, „Public Culture Winter” 9(1997), nr 2.
- RORTY R., Human Rights, Rationality, and Sentimentality, w: S. SHUTE, S. HURLEY (red.), *On Human Rights*, New York: Basic Books 1993.
- RUESCHMEYER D., Variations of Two Themes in Durkheim’s „Division du Travail”: Power, Solidarity, and Meaning in Division of Labour, „Sociological Forum” 1994, nr 9.
- SANDEL M., *The Limits of Communitarianism*, w: M. SANDEL, *Public Philosophy: Essays on Morality and Politics*, Cambridge: Harvard University Press MA.
- SCHAEFER B., Human Rights: Problems with the Foundationless Approach, „Social Theory and Practice” 31(2005), nr 1.
- SELZNICK Ph., The Idea of a Communitarian Morality, „California Law Review” 75(1987), nr 1.
- SULIKOWSKI A., *Konstytucjonalizm a nowoczesność. Dyskurs konstytucyjny wobec tryumfu i kryzysu moderny*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 2011.
- SZAHAJ A. (red.), *Między pragmatyzmem a postmodernizmem: wokół filozofii Richarda Rorty’ego*, Toruń: Wydawnictwo UMK 1995.
- SZAHAJ A., Jednostka czy wspólnota? Spór liberałów z komunitarystami a „sprawa polska”, Warszawa: Altheia 2000.
- SZCZAP A., Idea społeczeństwa obywatelskiego w komunitaryzmie, „Rocznik Lubelski” 29(2003), cz. I.
- ŚPIEWAK P., W poszukiwaniu wspólnoty, w: P. ŚPIEWAK (red.), *Komunitarianie. Wybór tekstów*, Warszawa: Altheia 2004.
- TAYLOR Ch., *Philosophy and the Human Science: Philosophical Papers*, t. II, Cambridge: Cambridge University Press 1985.
- TREVINO J., *The Sociology of Law: Classical and Contemporary Perspectives*, New York: St. Martin’s Press 1996.
- WALZER M., The Communitarian Critique of Liberalism, „Political Theory” 18(1990), nr 1.
- WALZER M., The Moral Standings of State: a Response for Four Critics, „Philosophy and Public Affairs” 9(1979-80), nr 3.
- WELLMAN C., *An Approach to Rights: Studies in the Philosophy of Laws and Morals*, Dordrecht: Springer 1997.
- WELLS Ch., What is Enlightenment?: Richard Rorty and Enlightenment after Certainty, „The Dialectic” 2008, vol. 8.

SPOŁECZNE UZASADNIENIA
DLA OCHRONY PRAW JEDNOSTKI

S t r e s z c z e n i e

W artykule przedstawione zostały koncepcje ochrony praw jednostki oparte na odwołaniu do pewnych procesów społecznych lub konkretnych uwarunkowań kulturowych. Przedstawione wizje ochrony jednostki (solidarystyczna, komunitariańska oraz pragmatyczna Rorty'ego) odrzucały uzasadnienie ochrony praw człowieka oparte na legitymacji filozoficznej (oświeceniowy uniwersalizm praw jednostki) lub pozytywistycznej (treści aktów prawnych zawierające przepisy chroniące prawa człowieka). Wizja solidarystyczna podstawy dla ochrony praw jednostki widziała w rozwoju solidarności międzyludzkiej i komplikowania się więzów społecznych, skutkujących coraz większą indywidualizacją w ramach społeczeństwa. Komunitarystyczna koncepcja ochrony praw człowieka zakładała z kolei równowagę praw i obowiązków każdej jednostki w ramach wspólnoty, genezę ochrony praw jednostek widząc w postępującym rozwoju moralnym społeczeństwa. Natomiast pragmatyczna koncepcja Rorty'ego za podstawę ochrony praw jednostki w kulturze Zachodu uznawała osiągnięty stan bezpieczeństwa oraz współczucia w ramach życia społecznego, pozwalający na traktowanie Innego w taki sam sposób, jak członków własnej społeczności.

Słowa kluczowe: prawa człowieka; solidaryzm; komunitaryzm; Rorty; społeczne uzasadnienie.